

Cutaneous Leishmaniasis in Persian Medicine

Omid Mozafari^{1,2,3},
Mohammad Yoosefpoor^{2,4},
Arezoo Mozafari⁵,
Ayyob Sofizadeh⁶,
Seyde Sedighe Yosefi^{2,4}

¹ PhD Student in Traditional Persian Medicine, School of Medicine, Student Research Committee, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran

² Traditional and Complementary Medicine Research Center, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran

³ Department of Traditional Persian Medicine, School of Medicine, Golestan University of Medical Sciences, Gorgan, Iran

⁴ Assistant Professor, Department of Traditional Persian Medicine, Faculty of Medicine, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran

⁵ Health Management and Social Development Research Center, Golestan University of Medical Sciences, Gorgan, Iran

⁶ Infectious Diseases Research Center, Golestan University of Medical Sciences, Gorgan, Iran

(Received December 9, 2016 ; Accepted September 27, 2016)

Abstract

Background and purpose: Cutaneous Leishmaniasis (CL) is caused by infection with Leishmania parasites. Standard treatment of CL includes pentavalent antimonials that are currently used in severe cases due to prolonged systemic therapy, high toxicity, complications, low efficacy, and resistance against the drug. Therefore, it is necessary to develop new drugs or combination therapy for treatment of CL. The aim of this study was to review CL and its treatments in Persian medicine.

Materials and methods: In this review study, relevant information was collected using 15 text books of Persian medicine. Balkh sore, Balkhieh, and Baghdad sore were used as search keywords. Note-taking was done and data was classified, compared, and finally a conclusion was drawn.

Results: Epidemiology, etiology, clinical findings, and treatment of CL from viewpoints of Persian medicine were extracted.

Conclusion: Traditional Persian medicine and its efficient treatment methods should be further assessed in clinical trials. By this, new treatments with lower complications and costs could be proposed alongside current treatments for CL.

Keywords: Persian medicine, traditional Iranian medicine, Cutaneous leishmaniasis

J Mazandaran Univ Med Sci 2016; 26 (142): 277-284 (Persian).

سالک از دیدگاه طب سنتی ایران

امید مظفری^۱ و^۲محمد یوسف پور^۳آرزو مظفری^۴ایوب صوفی زاده^۵سیده صدیقه یوسفی^۶

چکیده

سابقه و هدف: سالک بیماری پوستی است که عامل آن انگلی به نام لیشمانیا می باشد. در حال حاضر درمان استاندارد سالک ترکیبات دارویی آنتی موان پنج ظرفیتی سیستمیک می باشند، اما به دلیل هزینه بالا، تزریقی بودن، مدت طولانی درمان، عوارض شدید و بروز مقاومت دارویی، استفاده از آن ها صرفاً برای موارد شدید توصیه می شود، لذا تحقیقات در زمینه یافتن داروهای جدید به عنوان یک ضرورت احساس می گردد. هدف از این مطالعه نگاهی به سالک و راه های درمان آن از دیدگاه طب سنتی ایران، به منظور بررسی امکان بهره گیری از روش های درمانی حکمای قدیم جهت درمان بیماری سالک می باشد.

مواد و روش ها: این مطالعه به صورت یک مطالعه مروری توصیفی انجام گرفت که ۱۵ کتاب از معتبرترین منابع مکتوب طب سنتی ایران به عنوان نمونه های بررسی انتخاب شدند. مطالب مربوط به ریش بلخی، بلخیه، حبه بغدادی این کتب مورد بررسی قرار گرفتند. مطالب مرتبط فیش برداری شده، دسته بندی گردیده، بدون تحلیل در کنار هم قرار گرفته و جمع بندی گردیدند.

یافته ها: اپیدمیولوژی، راه انتقال، علایم بالینی و روش های درمان سالک از دیدگاه طب سنتی ایران استخراج گردید. **استنتاج:** بازخوانی متون طب سنتی ایران و به روز رسانی دانش موجود در این متون و بهره گیری از روش های درمانی اثر بخشی آن ها طی انجام پژوهش های مبتنی بر شواهد به تایید می رسند، خواهند توانست روش های درمانی ساده تر، کم عارضه تر و کم هزینه تری را در کنار روش های درمانی فعلی فراهم آورد.

واژه های کلیدی: طب ایرانی، طب سنتی ایران، سالک

مقدمه

می گردد(۱). لیشمانیوز در تمام نقاط جهان وجود دارد(۲). براساس گزارش سازمان جهانی بهداشت، بیش از ۳۵۰ میلیون نفر در معرض خطر ابتلا به این بیماری قرار

علی رغم پیشرفت های قابل توجه در زمینه بیماری لیشمانیوز، این بیماری همچنان یکی از مشکلات بزرگ سلامتی در برخی از کشورهای جهان محسوب

E-mail: dr_ssyosefi@yahoo.com

مؤلف مسئول: صدیقه یوسفی - ساری: دانشگاه علوم پزشکی مازندران، مرکز تحقیقات طب سنتی و مکمل

۱. دانشجوی PhD طب سنتی، دانشکده پزشکی، کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران

۲. مرکز تحقیقات طب سنتی و مکمل، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران

۳. گروه طب سنتی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی گلستان، گرگان، ایران

۴. استادیار، گروه طب سنتی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران

۵. مرکز تحقیقات مدیریت سلامت و توسعه اجتماعی، دانشگاه علوم پزشکی گلستان، گرگان، ایران

۶. دکتری حشره شناسی پزشکی و مبارزه با ناقلین، مرکز تحقیقات بیماری های عفونی، دانشگاه علوم پزشکی گلستان، گرگان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۹/۱۸ تاریخ ارجاع جهت اصلاحات: ۱۳۹۴/۱۰/۱۳ تاریخ تصویب: ۱۳۹۵/۷/۶

داشته (۳) و حدود ۱۲ میلیون نفر به لیشمانیوز مبتلا می‌باشند و سالانه دو میلیون مورد جدید ابتلا به این بیماری گزارش می‌گردد که تخمین زده می‌شود یک و نیم میلیون نفر آن‌ها مبتلا به لیشمانیوز جلدی (سالک) باشند (۴). کشور ما یکی از ۷ کشوریست که ۹۰ درصد سالک دنیا از آن گزارش می‌گردد (۵). سالانه حدود ۲۰ هزار مورد جدید بیماری سالک در ایران ثبت می‌شود، ولی برآورد می‌گردد موارد واقعی بروز بیماری بیش از ۴ تا ۵ برابر این رقم می‌باشد. کانون‌های اصلی سالک در ایران مشهد، نیشابور، شیراز، کاشان، بم، اصفهان (شمال، شمال شرقی و شرق اصفهان)، سرخس، ترکمن صحرا، لطف آباد و اسفراین می‌باشد (۲).

عامل بیماری نوعی تک یاخته به نام لیشمانیا (*Leishmania*) می‌باشد که بر حسب محیط زندگی خود به دو شکل بدون تازک آزاد (آماستوگیت یا جسم لیشمن) و تازک دار دیده می‌شود. این انگل در مهره‌داران در درون سلول‌های بیگانه خوار تک هسته‌ای زندگی می‌کند. لیشمانیوزها عموماً توسط گونه‌های پشه خاکی منتقل می‌شوند (۲). پشه‌های خاکی متعلق به راسته دو بالان بوده و دارای پراکندگی جهانی هستند و عمدتاً در مناطق گرمسیری و نیمه گرمسیری وفور بیش‌تری دارند. تاکنون بیش از ۷۰۰ گونه پشه خاکی در دنیا شناخته شده‌اند، در کشور ما نیز تاکنون بیش از ۵۰ گونه پشه خاکی از دو جنس سرژنومیا (*Sergentomyia*) و فلبوتوموس (*Phlebotomus*) شناسایی و گزارش گردیده‌اند که قطعاً شناسایی گونه‌ها و پراکنش و نوسانات فصلی آن‌ها در اتخاذ تمهیدات لازم جهت کنترل در شیوع و بروز سالک بسیار کمک کننده خواهد بود (۶).

سالک در ایران به دو نوع لیشمانیوز جلدی نوع خشک (سالک شهری) و لیشمانیوز جلدی نوع روستایی (سالک مرطوب) دیده می‌شود. در سالک نوع شهری، عامل بیماری *Leishmania tropica* و ناقل آن پشه خاکی اهلی به نام فلبوتوموس سرژنتی می‌باشد که انگل را از انسان بیمار به انسان سالم منتقل می‌نماید. در سالک

نوع روستایی عامل *Leishmania major* و ناقل اصلی آن پشه خاکی نیمه وحشی به نام فلبوتوموس پاپاتاسی است که انگل بیماری را از گونه‌های مختلف جوندگان صحرایی آلوده به انسان منتقل می‌کند (۲).

بیماری سالک معمولاً بعد از یک دوره ۱۲-۴ ماهه، خود بخود بهبود دارد، اما این بهبودی می‌تواند با برجای ماندن اسکار نامناسبی همراه باشد. با کمک درمان سعی می‌گردد طول دوره بیماری کوتاه‌تر و اثر اسکار کم‌تر گردد. داروهایی که برای درمان سالک به کار می‌روند شامل داروهای محدودی از جمله آنتیموان‌های پنج ظرفیتی، آمفوتریسین B و پنتامیدین می‌باشند (۴-۲). علی‌رغم این که از حدود ۶۰ سال قبل ترکیبات آنتی‌موان پنج ظرفیتی سیستمیک (گلوتامین و پنتوستام) به عنوان درمان استاندارد سالک شناخته شده‌اند (۷)، اما مطالعاتی که از سال ۱۹۹۱ منتشر گردیدند، دیدگاه‌ها را در خصوص نسبت فواید این داروها به مضرات آن‌ها تغییر داده‌اند، به گونه‌ای که در حال حاضر توصیه می‌گردد مصرف سیستماتیک این داروها صرفاً برای موارد شدیدی که بیمار مشکلات قلبی، کبدی، کلیوی و خونی ندارد، استفاده شود (۲). این داروها گران قیمت بوده و فقط به صورت تزریقی عرضه می‌شوند. از آنجا که تزریق آن‌ها دردناک بوده و نیاز به تزریقات مکرر وجود دارد، لذا تحمل درمان توسط بیماران پایین می‌باشد. علاوه بر آن، این داروها دارای عوارض سمی شدید (به ویژه برای قلب و کبد) بوده و میزان اثربخشی آن‌ها نیز پایین است و حتی اخیراً در برخی موارد، مقاومت دارویی گزارش شده است (۳). لذا با توجه به موارد فوق، تحقیقات در زمینه یافتن داروهای جدید ضروری احساس می‌گردد. از طرف دیگر رویکرد اخیر دنیای پزشکی در خصوص استفاده از روش‌های طبیعی (Natural) در پیشگیری و درمان بیماری‌ها با اقبال عمومی گسترده‌ای همراه بوده است (۸) و سازمان جهانی بهداشت نیز در سال‌های اخیر با تدوین دو استراتژی پنج‌ساله، تمامی کشورها را به بازخوانی مکاتب طب سنتی رایج آن

کشورها و حرکت در جهت استفاده از ظرفیت‌های آن مکاتب ترغیب نموده است (۹).

طب ایرانی (Persian Medicine) یا طب سنتی ایران مکتبی است که تماماً بر اساس تجربیات عملی و مشاهدات حکما بنا شده است، مجموعه‌ای از تمام دانش و تجربیات حکما ایران زمین در خصوص پیشگیری، تشخیص و درمان بیمارها از گذشته تا کنون می‌باشد که از طریق نسلی به نسل بعد منتقل شده و به دست ما رسیده است. طب ایرانی می‌تواند در کنار طب جدید در درمان بیماران استفاده گردد. هدف از این مطالعه نگاهی به سالک و راه‌های درمان آن از دیدگاه طب سنتی ایرانی به منظور بررسی امکان بهره‌گیری از روش‌های درمانی حکمای قدیم جهت درمان بیماری سالک می‌باشد.

مواد و روش‌ها

این مطالعه به صورت یک مطالعه مروری توصیفی انجام گرفت. جامعه مورد مطالعه ۱۵ کتاب از معتبرترین منابع مکتوب طب سنتی ایران بود. محیط مورد مطالعه کتابخانه‌های واجد این کتب و رایانه بود. جهت انتخاب کتب، با مراجعه به کوریکولوم آموزشی وزارت بهداشت، کلیه کتاب‌هایی که به عنوان منابع دروس مبانی علاج (درمان) و مفردات دارویی (داروشناسی) برای دانشجویان دوره دکتری PhD طب سنتی ایرانی تعیین گردیده بودند، به عنوان نمونه‌های بررسی انتخاب شدند. این کتب عبارتند از: هدایت المتعلمین فی الطب (حکیم اخوینی بخاری)، قانون فی الطب (ابن سینا)، ذخیره خوارزمشاهی و الاغراض الطیبه و خفی علایی (سید اسماعیل جرجانی)، الحاوی و المنصوری فی الطب (رازی)، خلاصه الحکمه و مخزن الادویه و قرابادین کبیر (عقیلی خراسانی)، کامل الصناعه (علی بن عباس مجوسی اهوازی)، شرح الاسباب و الامراض (نفیسی کرمانی)، اکسیر اعظم، تحفه (حکیم مومن تنکابنی) و طب اکبری (حکیم ارزانی). مطالب مربوط به قسمت قروح (زخم‌های ترشح دار) این کتب با کلید واژه‌های ریش بلخی، بلخیه، حبه بغدادی

مورد بررسی قرار گرفته، متن آن‌ها فیش برداری شده، مطالب هر یادداشت تحت یکی از عناوین (Theme): شیوع، راه انتقال، علایم، سیر بالینی و درمان تفکیک شده، سپس مجموع مطالب هر عنوان از یادداشت‌های استخراج شده بدون تحلیل و هر گونه دخل و تصرف در کنار هم قرار گرفته و با جمع‌بندی این عناوین، جمع‌بندی کلی استخراج گردید. رعایت اصل امانت‌داری در بیان مطالب و ذکر منبع برای کلیه مطالب از جمله نکات اخلاقی لحاظ شده است. متون عربی ترجمه و متون با نثر دشوار، ساده سازی شدند.

یافته‌ها

تعریف و شیوع

بر اساس دسته‌بندی بیماری‌ها در متون طب سنتی ایران، بیماری سالک جزو زخم‌های پوستی ترشح دار یا قروح می‌باشد. این زخم پوستی در بسیاری از نقاط گرمسیری و معتدل دنیا انتشار داشته و اکثراً به نام همان منطقه نام گذاری می‌شدند، مانند: حبه بغداد، حبه حلب، دمل النیل، دمل الشرق و غیره. اما به دلیل شیوع بالای آن در منطقه بلخ، این بیماری در بیش تر متون طب قدیم به نام ریش بلخی یا بلخیه مشهور بوده است (۱۴-۱۰).

راه انتقال و سیر بالینی

سالک جزو بیماری‌های مسری بوده و توسط گزش نوعی پشه یا بندپا منتقل می‌گردد (۹، ۱۰، ۱۴، ۱۵). در محل نیش پشه، جوش دانه کوچک خارش‌داری پدید می‌آید. پس از گذشتن یک دوره کمون که می‌تواند طولانی یا کوتاه باشد، این جوش‌ها بزرگ‌تر، چرکین و گسترده شده و به شکل زخم در می‌آیند. زخم می‌تواند هنگام خاراندن به وسیله ناخن‌ها به جاهای دیگر بدن نیز گسترش یابد (۱۵). زخم بیش تر روی بینی و گونه‌ها ظاهر می‌شود و تعداد آن می‌تواند زیاد باشد. ممکن است زخم در بافت زیر جلدی هم نفوذ کند، اما این نفوذ خیلی عمیق نمی‌شود، حاشیه زخم می‌تواند دچار خوردگی شده

و معمولاً از آن ترشحاتی خارج می‌شود. ممکن است زخم دچار التهاب و سوزش گردد، ولی معمولاً درد ندارد و اگر هم درد وجود داشته باشد، مختصر است. این زخم مدت زمان طولانی ماندگار بوده و دیر خوب می‌شود و معمولاً پاسخ مناسبی به درمان ندارد (۱۵-۱۰).

درمان

(کلیات درمان طب سنتی)

از دیدگاه مکتب طب سنتی ایران یا طب ایرانی (Persian Medicine)، هر انسان از خصوصیات ظاهری، روحی- روانی و شرایط فیزیولوژیک خاصی برخوردار است که او را از بقیه افراد متمایز می‌نماید. این ویژگی منحصر به فرد که ناشی از تاثیرات متقابل اجزاء تشکیل دهنده بدن انسان و رسیدن آن‌ها به یک تعادل حاصل می‌آید، اصطلاحاً مزاج گفته می‌شود. تا زمانی که این تعادل در بدن فرد برقرار بوده و روند عادی فعالیت‌های بدن در جریان باشد، فرد در سلامتی به سر خواهد برد، اما اگر به دلیل تاثیر عاملی خارجی یا داخلی، تعادل یاد شده به هم بریزد، باعث می‌شود روند فعالیت‌های بدن از حالت عادی خارج شده و در این هنگام بیماری بروز خواهد نمود. از دیدگاه طب ایرانی هر چند ممکن است ظهور علائم یک بیماری در یک عضو بیش تر باشد، اما تمامی قسمت‌های بدن تحت تاثیر بیماری قرار خواهند گرفت، بنابراین برای درمان بیماری می‌بایست ضمن توجه به عامل بیماری و عضو مبتلا، عامل آزار دهنده را از بدن حذف نموده (پاکسازی) و تعادل از دست رفته را هم به بدن برگردانیم (اصلاح مزاج) و لذا در متون طب سنتی، معمولاً جهت درمان بیماری‌ها، مجموعه‌ای از اقدامات پیشنهاد می‌گردد. بر این اساس در متون طب سنتی برای درمان سالک، مجموعه‌ای از تدابیر و روش‌ها آورده شده است که شاید بتوان آن‌ها را در دو دسته کلی درمان‌های عمومی و اقدامات موضعی جای داد:

۱. درمان‌های عمومی

مجموعه اقداماتی است که به منظور پاکسازی بدن

و اصلاح مزاج^۱ بیمار انجام می‌گردد و معمولاً ابتدا با توصیه‌هایی برای اصلاح سته ضروری^۲ (خصوصاً اصلاح رژیم غذایی) شروع می‌شود و نهایتاً به تجویز داروها می‌رسد:

الف: توصیه‌ها

- مصرف نوشیدنی‌ها و مایعاتی که میل به سردی و تری دارند از جمله آب میوه‌ها و نوشیدنی‌های ترش مانند آب انار ترش، آب سیب، آب ریواس، هم‌چنین میل نمودن کشکاب (آش جو) و سایر غذاهای معتدلی که میل به سردی و تری دارند (۱۱، ۱۶، ۱۷).

- پرهیز از خوردن گوشت خصوصاً گوشت گاو و گوشت نمک سود و گوشت خشک شده، پرهیز از مصرف شیرینی‌ها و غذاهای بسیار تند و شور (۱۱، ۱۲).

- کاهش درجه حرارت محیط اطراف، در قدیم توصیه می‌گردیده است بیمار از منطقه با آب و هوای گرم به مناطق سردسیرتر جابه‌جا گردد (۱۱، ۱۷).

ب: انجام فصد و گذاشتن زالو (از روش‌های پاکسازی بدن می‌باشند) در سالک هم توصیه شده است (۱۸).

۱. کلیات درمان طب سنتی: از دیدگاه مکتب طب سنتی ایران، هر انسان از خصوصیات ظاهری، روحی- روانی و شرایط فیزیولوژیک خاصی برخوردار است که او را از بقیه افراد متمایز می‌نماید. این ویژگی منحصر به فرد که ناشی از تاثیرات متقابل اجزاء تشکیل دهنده بدن انسان و رسیدن آن‌ها به یک تعادل حاصل می‌آید، اصطلاحاً مزاج گفته می‌شود. تا زمانی که این تعادل در بدن فرد برقرار بوده و روند عادی فعالیت‌های بدن در جریان باشد فرد در سلامتی به سر خواهد برد، اما اگر به دلیل تاثیر عاملی خارجی یا داخلی، تعادل یاد شده به هم بریزد، باعث می‌شود روند فعالیت‌های بدن از حالت عادی خارج شده و در این هنگام بیماری بروز خواهد نمود. از دیدگاه طب ایرانی هر چند ممکن است ظهور علائم یک بیماری در یک عضو بیش تر باشد، اما تمامی قسمت‌های بدن تحت تاثیر بیماری قرار خواهند گرفت، بنابراین برای درمان بیماری می‌بایست ضمن توجه به عامل بیماری و عضو مبتلا، عامل آزار دهنده را از بدن حذف نموده (پاکسازی) و تعادل از دست رفته را هم به بدن برگردانیم (اصلاح مزاج) و لذا در متون طب سنتی، معمولاً جهت درمان بیماری‌ها مجموعه‌ای از تدابیر و روش‌ها پیشنهاد می‌گردد.

۲. سته ضروری: بر اساس دیدگاه مکتب طب سنتی ایران، شش عامل در حفظ سلامتی افراد یا ابتلا آن‌ها به بیماری نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. توجه مناسب به این عوامل سبب حفظ سلامتی (حفظ الصحة) خواهد گردید. این شش اصل ضروری برای زندگی سالم که سته ضروری نامیده می‌شوند عبارتند از: خوردن و آشامیدن، تحرک بدنی (حرکت و سکون)، خواب و بیداری، هوا، حالات روحی روانی (اعراض نفسانی)، استغراق و احتقان

ج: داروها^۱: اصولاً در طب ایرانی، تجویز داروها ابتدا با ترکیبات ساده تر شروع می گردد و در صورت نیاز، داروهای ترکیبی و قوی تر اضافه می شوند.

در خصوص بیماری سالک

جوشانده افیمون و خیسانده صبر و مصرف قرص کافور با آب سرد یا گلاب (۱۶،۱۵،۱۰)، خنک نمودن سمت چپ قسمت قدام قفسه سینه (روی ناحیه قلب) با ترکیبات صندل و گلاب و ترکیبات گل سرخ و صندل و نیز پارچه های خنک کننده از دیگر توصیه هاست (۱۷،۱۶،۱۱).

۲. درمان های موضعی

هدف حذف بافت های مرده و رسیدن به بافت سالم به کمک سرکه و ترکیبات آن و سپس رویانیدن بافت سالم بر محل می باشد.

الف: خشک نمودن زخم ترشح دار و حذف بافت های غیر زنده تا رسیدن به بافت سالم

جهت خشک شدن ضایعه می توان از شستشوی موضعی زخم با سرکه و یا ترکیب سرکه به همراه گل ارمنی استفاده نمود که با این کار، ضایعه خشک شده و بافت های مرده به صورت لایه لایه کنده می شوند. جهت حذف کامل بافت های مرده، عملیات فوق را تا رسیدن به بافت سالم می بایست تکرار نمود. در صورت لزوم می توان از ترکیبات قوی تری که به شکل مرهم تهیه شده باشند، استفاده نمود. به این شکل که مرهم را برای مدتی (که گاه به یک روز هم می رسد) بر محل زخم می گذارند و سپس موضع با آب سرد شستشو می گردد (۱۷،۱۶،۱۲،۱۱،۱۰،۲۲-۱۹)، یا جهت ریزش بافت مرده، گذاشتن آلت داغ بر محل و سوزانیدن زخم و سپس سائیدن محل با پارچه خشن جهت ریزش بافت مرده و تکرار این عمل تا رسیدن به بافت سالم نیز از دیگر روش هایی است که در متون

آمده است. البته هنگام انجام این اقدامات می بایست احتیاط لازم را جهت پیشگیری از آسیب بافت های همجوار رعایت نمود (۲۰،۲۳).

ب: ترمیم زخم

پس از رسیدن به بافت سالم، می بایست بر محل زخم مرهم های مندمل (گروهی از داروها هستند که سبب ترمیم محل جراحات می گردند) گذاشته شود تا زخم ترمیم یابد (۱۱،۱۲،۲۱،۲۲،۲۴). مرهم های مندمل شامل صبر، کتیرا، دم الاخوین، سفیداب و مرداسنگ است.

بحث

به منظور نقد و بررسی دانش موجود در کتب طب سنتی ایرانی، اطلاعات حاصل از این کتب که در قسمت یافته ها تحت عناوین شیوع، راه انتقال، سیر و علایم بالینی دسته بندی گردیده بودند، با مطالب متناظر آخرین نسخه دستورالعمل کشوری کنترل بیماری سالک (که حاوی به روزترین یافته های علمی و رویکرد جاری نحوه برخورد با بیماری سالک در کشور می باشد)، در قالب جدول شماره ۱ مورد مقایسه قرار گرفتند. تقریباً تمام دیدگاه های حکما در خصوص عناوین فوق، هماهنگ با آخرین یافته های علمی می باشد که نشان از این دارد که حکما ایرانی از قرن ها قبل اطلاعات مناسبی در خصوص بیماری سالک داشته اند. در زمینه درمان نیز با توجه به مشکلاتی که در زمینه استفاده از داروهای این بیماری وجود دارد، از جمله سمیت بالا، اثر بخشی کم، بروز مقاومت دارویی، هزینه بالا، لزوم تزریقات مکرر و طولانی (یک دوره درمانی سیستمیک برای بیمار بالغ شامل تزریق روزانه ۳ آمپول ۵ سی سی به مدت ۱۴ روز می باشد) و با توجه به توصیه سازمان جهانی بهداشت مبنی بر مراجعه به طب سنتی کشورها، بازخوانی متون طب سنتی ایران و به روز رسانی دانش موجود در این

۱. در طب ایرانی، هنگام تجویز داروها، ابتدا ترکیبات ساده تر تجویز می گردد و در صورت نیاز، داروهای ترکیبی و قوی تر اضافه می شوند.

جدول شماره ۱: جدول مقایسه سالک از دیدگاه طب سنتی و آخرین دستورالعمل کشوری

جمع بندی متون طب سنتی ایرانی:	دستورالعمل کشوری سالک:
این زخم های پوستی ترشح دار در بسیاری از نقاط گرمسیری و معتدل دنیا انتشار داشته و در بسیاری موارد به نام همان منطقه نامگذاری می شدند مانند: حبه بغداد، حبه حلب، دمل التیل، دمل الشرق و غیره	بیماری سالک در مناطق گرمسیری امریکا، آفریقا و شبه قاره هند و در نواحی نیمه گرمسیری آسیای جنوب غربی و ناحیه مدیترانه آندمیک می باشد.

بیماری سالک مسری بوده و توسط گزش نوعی بیماری جزو بیماری های مسری (نوع مشترک پشه و بندپا منتقل می گردد. انسان و حیوان) می باشد و عموماً توسط گونه ای پشه خاکی منتقل می شود.

از نیش پشه جوش دانه کوچک خارش داری در محل گزش پشه، پاپول سرخ رنگ نرم و بی پدید می آید که پس از گذشتن یک دوره کمون دردی ظاهر می شود که در اثر فشار محو نمی شود که می تواند طولانی یا کوتاه باشد، این جوش ها و گاه خارش مختصری دارد. پس از گذشت چند بزرگ تر، چرکین و گسترده شده و به شکل زخم در می آید. زخم می تواند هنگام خراشیدن به وسیله ناخن ها به جاهای دیگر بدن نیز گسترش یابد. ممکن است زخم در بافت زیر جلدی هم نفوذ کند، اما این نفوذ خیلی عمیق نمی شود. فرو رفتگی بوجود آمده به تدریج مایع سروز حاشیه های زخم می تواند دچار خوردگی شده و ترشح می کند و ممکن است به زخمی باز با محدودی مشخص و حاشیه ای نامنظم و برجسته می شود. معمولاً از آن ترشحاتی خارج می شود. ممکن است زخم دچار التهاب و سوزش گردد، ولی معمولاً درد ندارد و اگر هم درد وجود داشته صورتی رنگ است که در مقایسه با بافت های اطراف و زیر آن سفت به نظر می رسد. ضایعه بی درد و گاهی دارای خارش خفیف است اما در صورت بروز عفونت ثانویه دردناک می باشد.

ممکن است زخم دچار التهاب و سوزش گردد، بهبودی پس از گذشت چند ماه و گاه بیش تر ولی معمولاً درد ندارد و اگر هم درد وجود داشته طول می کشد ولی اثر آن به صورت جوشگاهی باشد، مختصر است. این زخم مدت زمان طولانی فرو رفته یا حدودی کاملاً مشخص و حاشیه ای ماندگار بوده و دیر خوب می شود و معمولاً پاسخ نامنظم باقی می ماند. مناسبی به درمان ها ندارد.

متون و بهره گیری از روش های درمانی ای که اثربخشی آن ها طی انجام پژوهش های مبتنی بر شواهد به تایید می رسند، خواهد توانست روش های درمانی ساده تر، کم عارضه تر و کم هزینه تری را در کنار روش های درمانی فعلی فراهم آورد.

سپاسگزاری

این مقاله از پایان نامه PhD طب سنتی ایرانی نویسنده اول مقاله استخراج گردیده است. پایان نامه توسط معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی مازندران مورد حمایت مالی قرار گرفته و بدین وسیله محققان مراتب تشکر و قدردانی خود را از آن معاونت محترم و نیز مرکز تحقیقات طب سنتی و مکمل دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی مازندران اعلام می دارند.

References

- Karami M, Doudi M, Setorki M. Assessing epidemiology of cutaneous leishmaniasis in Isfahan, Iran. *J Vector Borne Dis* 2013; 50(1): 30-37.
- Shirzadi M, Gouya MM. National guideline for Leishmaniasis surveillance in Iran. 2012; Tehran, Iran: Zoonoses Control Department, Center for Diseases Management: 1-78.
- World Health Organization. Control of the leishmaniasis. World Health Organization technical. *World Health Organ Tech Rep Ser* 2010; (949): xii-xiii, 1-186.
- Khamesipour A, Ghoorchi MH, Khatami AR, Eskandari SE, Javadi A, Zartab H, et al. Comparison of efficacy of intralesional injection of meglumine antimoniate once-weekly with twice-weekly in the treatment of anthroponotic cutaneous leishmaniasis in Mashhad: a randomized clinical trial. *J Dermatology and Cosmetic (JDC)* 2011; 2(1): 1-8.
- Nilforoushzadeh MA, Jaffary F, Derakhshan R, Haftbaradaran E, Comparison between intralesional meglumine antimoniate and combination of trichloroacetic acid 50% and intralesional meglumine antimoniate in the treatment of acute cutaneous leishmaniasis. *Journal of Skin and Leishmaniasis* 2010. 1(1): 18-22.
- Mogaddam MY, Borna H, Shayesteh M, Davari A, Younesi Z, Hanafi-Bojd AA, et al. Fauna and Frequency of Sand Flies in

- Southern Khorasan Province 2015; 25(125): 121-130 (Persian).
7. Almeida OL, Santos JB. Advances in the treatment of cutaneous leishmaniasis in the new world in the last ten years: a systematic literature review. *An Bras Dermatol* 2011; 86(3): 497-506.
  8. Arevalo J, Ramirez L, Aduai V, Zimic M, Tulliano G, Miranda-Verastegui C, et al, Influence of *Leishmania* (Viannia) species on the response to antimonial treatment in patients with American tegumentary leishmaniasis. *J Infec Dis* 2007; 195(12): 1846-1851.
  9. Amato VS, Tuon FF, Bacha HA, Neto VA, Nicodemo AC, Mucosal leishmaniasis: current scenario and prospects for treatment. *Acta Trop* 2008; 105(1): 1-9.
  10. Arzani MS. *Tebbe Akbari*. Tehran: Jalaledin Publication; 2008 (Persian).
  11. Chesti MA. *Exire-Azam*. Tehran, Iran: Nasle Nikan; 2008.
  12. Aghili Shirazi MH. *Makhzan-al-Advia*. Tehran: Tehran University of Medical Science; 2009 (Persian).
  13. Abumansoor H, Al-Abnieh An-Hadaegh Al-Advieh. Tehran: Tehran Universit; 2010. (Persian).
  14. Razi. *Mansoor fi Teb*. Tehran: Iran University of Medicine; 2007. (Persian).
  15. Aghili MH. *Kholasetol-Hekmah*. Tehran: Research Institute of History of Medicine, Islamic and Complementary Medicin; 2007. (Persian).
  16. Jorjani SE, Al-aghraz Al-tabieh Va Al-mabaheh Al-alaieih. Tehran, Iran: University of Tehra; 2005. (Persian).
  17. Jorjani SE, Zakhirey e Khwarazmshahi Qom: *Ehyaye Teb Tabiei*. Tehran: University of Tehran; 2003. (Persian).
  18. Ahvazi AEA. *Kamelo ssanaato tebbiyah*. Qom: Jallaleddin; 2008. (Persian).
  19. Kermani NIE. *Sharhe Asbaab-o-Alaamaat of Samarghandi*. Qom: Jalal al-Di; 2008. (Persian).
  20. Al-Bokhari AA. *Hedayat Al moteallemin Fi Teb (Guides for Medicine Learners)*. Mashhad: Ferdowsi University of Mashhad Publications ; 1992. (Persian).
  21. Tonkaboni MM. *Tohfeh al-Momenin*. Tehran: Shahid Beheshti University of Medical Science; 2007. (Persian).
  22. Nakhaei Ashtiani MM. *Tazkere Al alaj (Ticket to Treatment)*. Tehran: Research Institute for Islamic and Complementary Medicine; 2009. (Persian).
  23. Razi. *Al-hāwi fi al-Tibb*. Beirut: Dār Al-Ehyā' Al-Torās Al-Arabi.
  24. Aghili Khorasani shirazi MH, Gharabadin kabir. Qom: research Institute for Islamic and Complementary Medicine; 2008. (Persian).